

EL SOLDAT, EL TINENT I EL FILÒSOF: TRÍPTIC DE LA GRAN GUERRA (1914-1918): ANDRÉ MAUROIS I L'ART DE MANAR

CONRAD VILANOU

Universitat de Barcelona

cvilanou@ub.edu

Podem considerar la Gran Guerra com una conseqüència de l'ambient militarista que existia a Europa des de l'època napoleònica. De fet, el sentiment patriòtic i la pulsio de mort van refermar la passió que hom mostrava pels exèrcits i la vida militar, situació que Josep Roth va retratar a la novel·la *La marxa de Radetzky* (1932)¹. En aquest context, la Gran Guerra va significar per als infants una experiència vital inesborrable que va comportar el que Elías Canetti va anomenar «descobrimet del mal». Canetti –sempre a favor dels anglesos– recorda com es vivia l'ambient bel·ligerant a les escoles vieneses on cada dia es cantava l'himne a l'emperador². A Alemanya la Guerra del 14 també va significar quelcom important per als infants, tal com Sebastian Haffner va reflectir en assenyalar que llavors es va originar el nazisme. «La auténtica generación del nazismo son los nacidos en la década que va de 1900 a 1910, quienes, totalmente al

1. J. ROTH, *La marxa de Radetzky*. Barcelona: Proa, 1985.

2. E. CANETTI, *La lengua absuelta*. Madrid: Alianza Editorial, 1983, p. 113.

margen de la realidad del acontecimiento, vivieron la guerra como un gran juego»³.

Per la seva banda, Gaziél va donar notícia de la irrupció del nou sistema de combat basat en les trinxeres. La batalla del Marne –nom de l'afluent del Sena, on va morir el setembre de 1914 l'atleta Jean Bouin– encara s'havia lliurat d'acord amb els cànons dels vells manuals castrenses⁴. A la llarga, les posicions dels exèrcits es van petrificar, i així les tropes van perdre la mobilitat d'abans. Els biògrafs de Philippe Pétain apunten que el mariscal –l'heroi de Verdum (1916)– va ser un dels promotors de la logística, nova disciplina que havia de marcar el destí de la guerra moderna⁵. A més, el perill del soldat no comença quan entra en combat, sinó molt abans: amb les marxes d'aproximació que són tan perilloses com els combats. D'aquí que s'imposés l'uniforme caqui –una creació anglesa– per tal d'evitar els colors llampants amb què els exèrcits havien vestit tradicionalment llurs soldats.

Ben mirat, la Gran Guerra va significar la participació de tota la societat –la guerra total amb la conseqüent mobilització total que va formular Ernst Jünger– amb una forta implicació de les màquines i dels mitjans de transport. Tant és així que Jünger –en el *Diari de guerra*, embrió de les *Tempestes d'acer*– deixa clar que la guerra ha transformat el perfil del soldat d'infanteria que ara fa de tot: és paleta, minaire, fuster, sapador i, fins i tot, expert en mines explosives⁶. El 1923, a *El tinent Sturm* –alter ego de Jünger, el tinent tempesta– va reflectir la irrupció d'un món mecanitzat que afecta els fronts de lluita que responen a una dinàmi-

3. S. HAFFNER, *Historia de un alemán. Memorias 1914-1933*. Barcelona: Destino, 2009, p. 25.

4. GAZIEL, *En las trincheras*. Barcelona: Diéresis, 2009, p. 74.

5. G. BLOND, *Pétain*. Madrid: Editorial Cid, 1966, p. 85-89.

6. E. JÜNGER, *Diario de guerra (1914-1918)*. Barcelona: Tusquets, 2013; E. JÜNGER, *Tempestades de acero (Tiempo de Memoria)*. Barcelona, Tusquets, 2005.

ca ofensiva-defensiva que recorda –si més no– el criteri amic-enemic de Carl Schmitt⁷. No en va, les idees de Jünger sobre la mobilització total van ser tingudes en compte pels teòrics del dret polític franquista per articular el perfil de l'estat totalitari⁸.

Es pot afegir que sota l'elegància dels uniformes, la figura del tinent ha estat recurrent a la literatura. Així Arthur Schnitzler va satiritzar el dol a *El tinent Gustl* (1900), aquella vella pràctica que regulava les ofenses infringides als membres d'una societat estamental. Un jove tinent repta un forner a batre's per una fotesa. El tinent dubta i decideix suïcidar-se abans d'assumir la seva responsabilitat, cosa que finalment no durà a terme. Amb aquest argument, i sotmès a un tribunal militar, Schnitzler va perdre la condició d'oficial metge a la reserva⁹.

També Stefan Zweig es va fer ressò de l'ambient militar austríac a la novel·la *La impaciència del cor* (que abans havia circulat amb el títol de *La pietat perillosa*, 1939) en què explica la història del tinent de cavalleria Anton Hofmiller, adscrit al X Regiment dels ulans que no té prou valentia per acceptar el compromís matrimonial amb una noia discapacitada –filla d'un jueu assimilat– que se suïcida quan tot just esclata la guerra que es converteix així en una mena de refugi o fugida endavant pel jove oficial.

Pel que fa als oficials francesos, bona part va concórrer a Saint Cyr, institució fundada per Napoleó. A més, es pot establir una diferència entre l'oficial colonial i el metropolità

7. E. JÜNGER, *El teniente Sturm*. Barcelona: Tusquets editores, 2014, p. 102.

8. F. J. CONDE, *Teoría y sistema de las formas políticas*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1944, p. 200 («Siguiendo la terminología de Ernst Jünger, el fenómeno bien puede ser definido como tránsito de movilización “parcial” al de movilización “total”. El punto de inflexión es la guerra de 1914»).

9. A. SCHNITZLER, *El teniente Gustl*. Barcelona: Acantilado, 2006, p. 25.

que sempre havia romàs a França. El primer es pot representar per la figura de Hubert Lyautey –format en ambients catòlics, al costat d’Albert de Mun– a qui Maurois va dedicar una biografia. Entre els diferents aspectes que anota, Maurois descriu la influència del general Josep Simon Gallieni, lector incansable de John Stuart Mill¹⁰. De fet, Lyautey es va fer conèixer per publicar, quan era capità, un article sobre la missió social de l’oficial («Du rôle social de l’officier dans le service militaire universel», *Revue des deux mondes*, 15 de març de 1891) en què palesa la seva dimensió formativopedagògica, cosa lògica després de la instauració del servei militar obligatori. Així, l’oficial completa l’obra del mestre públic de la III República, amb la qual cosa s’estableix un fil conductor entre l’escola i la caserna.

Igualment sembla clara la simbiosi entre el militar i l’intel·lectual, ja fos de carrera com Lyautey, o reservista com André Maurois, l’altra cara d’Émile Herzog. Aquest últim havia estat deixeble d’Émile Chartier (Alain), que va participar en la Gran Guerra com a artiller. Recordem que Maurois –oficial d’enllaç durant aquella contesa– va publicar *Els silencis del Coronel Bramble*, que constitueix un elogi del sistema de vida anglès perquè l’esperit militar troba una base sòlida en l’esperit esportiu. Aquí rau l’èxit del *gentleman* que, lluny de caure en el parany de l’intel·lectualisme, es converteix, gràcies al seu tremp moral, en un home d’acció que manté l’imperi de Sa Majestat¹¹. En l’univers de Maurois, l’acció

10. A. MAUROIS, *Lyautey*. Paris: Libraire Plon, 1931. Hi ha traducció en castellà: Barcelona, Editorial Surco, 1943. També a *Obras Completas*. Barcelona: Plaza & Janés, 1966.

11. A. MAUROIS, *Els silencis del Coronel Bramble*. Traducció de Ferran Soldevila. Barcelona: Llibreria Catalonia, sense data, p. 11 [Val a dir que els germans Soldevila, Carles i Ferran, van divulgar el pensament de Maurois, d’acord amb un model de societat benpensant, burgesa i de gust anglòfil, amb ordre i civilitat, culta i democràtica, tal com corresponia als darrers vents noucentistes que van ser liquidats el 18 de juliol de 1936].

ocupa un lloc de relleu, de manera que se sent atret per la filosofia d'Alain, fins al punt de vincular la intuïció a l'acció a través del geni. «Le génie, c'est l'action aisée, sans délibération, sans erreur et imprévisible»¹².

De cara als nostres interessos, cal esmentar l'obra de Maurois *Dialogues sur le commandement* (1923) que, el 1947, va traduir Manuel Gutiérrez Mellado. A *Un art de vivre* (1939) Maurois esmenta aquests diàlegs que van ser elogiats per diferents militars. Ens trobem davant d'un diàleg entre un filòsof que va ser mobilitzat durant la guerra i un tinent que va exercir d'oficial durant la mateixa conflagració i que, una vegada finalitzada, és destinat a Àfrica. En última instància, es tracta de determinar quines són les qualitats que ha de reunir aquell que exerceix el comandament –l'art de manar– en un moment de crisi –som als anys vint– en què es necessiten líders. «Ara més que mai –escriu Maurois– necessitem els caps. Problemes com el de la moneda, el dels deutes entre les nacions, el de la Seguretat d'Europa, exigeixen grans esperits»¹³. Tot seguit ho rebla amb la següent demanda: «Jo no demano i no desitjo que aquest home sigui un soldat. Però demano que tingui *esperit militar*; és a dir, el valor de triar i el valor de *comandament*»¹⁴.

A més, observem que per al tinent la guerra és quelcom inherent a la naturalesa humana, i enllà de l'organització, convé buscar la intuïció, per bé que el filòsof denuncia l'obcecació dels comandaments militars. A més, es lamenta del menyspreu dels Estats Majors per la intel·ligència. Al seu torn, el tinent insisteix en la necessitat de planificar la batalla, de manera que és important la tasca dels estats majors. A més, destaca el paper estratègic de les decisions militars

12. ALAIN, *Éléments de philosophie*. Paris: Gallimard, 2010, p. 255.

13. A. MAUROIS, *Diálogos sobre el mando*. Madrid: Ediciones y Publicaciones, 1947, p. 145.

14. *Ibidem*, p. 146.

que han de ser preses per homes de caràcter, com Pétain a Verdun i Joffre al Marne. El militar és home d'intuïció, coneix el terreny i sap prendre les decisions més convenients a cada moment. Per la seva part, el filòsof reclama un plantejament intel·ligent, racional i científic, mentre que el tinent aposta per l'acció intuïtiva, tot i que sempre és bo l'estudi previ de les coses.

En suma, l'art de manar no és més que una de les manifestacions de l'ofici de viure que Maurois situa en una seqüència vital de cinc etapes. L'art de manar ocupa el quart lloc, després de l'art de pensar, l'art d'estimar i l'art de treballar, i abans de la cinquena etapa: l'art d'envellir. Maurois buscava un líder per a la decadent República francesa, molt abans que fos derrotada pel nazisme. En realitat, la crisi dels partits era ben palesa amb la presència d'uns polítics professionals que també van ser els causants de la crisi del sistema republicà i, per extensió, de la derrota de 1940. Ben mirat, Maurois opta per una mena de fusió entre les qualitats del filòsof i les que infonen el tarannà militar. El diàleg sobre el comandament representa una mena d'enfrontament entre el pensament i la milícia, entre la ploma i l'espasa, entre la raó filosòfica i la intuïció militar, entre la reflexió i l'acció. Talment Maurois dibuixa el perfil d'un governant per a uns temps difícils –amb les seqüeles del tractat de Versalles de 1919– que, tot i que no sigui un soldat de professió, posseeixi les virtuts militars.

Tots coneixem com va acabar la Tercera República, amb el fracàs militar de la primavera de 1940 al que va seguir l'armistici del 22 de juny. Aquella França vençuda va trobar en el mariscal Pétain –l'heroi de Verdun– el cap que proclamava una revolució nacional sota la següent fórmula: «Un pays battu, s'il sait s'unir, est un pays qui renaître» (*Message du Chef de l'État*, 13 agost 1941). En aquell moment, Maurois ja no feia costat al vell mariscal, sinó a un jove general que havia estat sota les ordres de Pétain. Ens refe-

rim a Charles De Gaulle, que l'any 1910 havia ingressat a Saint-Cyr i que, com a tinent, va ser ferit i empresonat durant la Gran Guerra.

En fi, De Gaulle va ser qui va saber portar França a la victòria i refundar la República, tot donant continuïtat a un règim que havia sucumbit amb un fracàs estrepitos l'any 1940, aquella estranya derrota segons Marc Bloch¹⁵. Però Maurois –que esmenta el coronel De Gaulle a *Un art de viure* (1939)¹⁶ no va escriure la biografia del general, sinó que ho va fer François Mauriac, el fill del qual –Claude Mauriac– va ser secretari personal del general. Mauriac va conèixer De Gaulle el 1944, poc després de l'alliberament de París, i va quedar impressionat per la personalitat d'aquell «home de caràcter». De fet, Charles De Gaulle va salvar França en dues ocasions: el 1940 davant del col·laboracionisme i el 1958, quan va instituir –amb un cop de força, davant la crisi desencadenada pel procés descolonitzador– la cinquena república després d'aconseguir l'autodissolució de la quarta.

En darrer terme, semblava que França –després de l'ensulsiada de 1940– trobava aquell home de talent i reflexió, una mena d'estratega militar i enginyer civil, que Maurois reclamava en els seus diàlegs sobre el comandament, entre un tinent i un filòsof. Mentre Curzio Malaparte teoritzava el 1931 sobre la tècnica del cop d'estat, que analitzava la presa del poder per mètodes no democràtics, Maurois reflexionava el 1923 –poc després de la marxa sobre Roma– sobre les dues condicions de l'art de manar: intel·ligència i caràcter. A més, reivindica el protagonisme de les classes dirigents a través d'una adequada i convenient educació moral. «Manar no és un privilegi, és un honor i una càrrega»¹⁷. Adés i

15. M. BLOCH, *La extraña derrota: testimonio escrito en 1940*. Barcelona: Crítica, 2003.

16. A. MAUROIS, *L'art de viure*. Barcelona: Vergara, 1963, p. 135.

17. *Ibidem*, p. 154.

ara, Europa faria bé de no perdre de vista aquest episodi del passat que reclama –com si es tractés d’un ressò llunyà del filòsof-rei platònic– una dimensió pedagogicosocial, un compromís ètic i moral, una participació de la intel·ligència i de l’acció, una combinació entre el pensament i la praxi, sempre necessària per a aquell qui governa.

